

„PÂNEA PRUNCILOR“ (BĂLGRAD, 1702)

Ion Mușlea a lămurit cu pricepere și cu mare bogăție de amănunte istoricul până acum atât de încurcat al acestui catehism catolic cu care se inaugurează seria tipăriturilor românești din Transilvania în sec. XVIII.¹⁾ Scopul rândurilor de mai jos nu este deci de a relua în discuție acest istoric, ci doar de a întregi, prin câteva observații filologice, contribuția lui I. Mușlea. Ioan Papiu, fostul proprietar al unui exemplar al tipăriturii,²⁾ într'o mențiune publicată în „Gazeta Transilvaniei“ (a. 1898, nr. 233. cf. Mușlea, l. cit. 619–620) era de părere că „pentru limbă [tipăritura] mai nu merită atențiune, decât pentru curiositatea unor cuvinte.“ Textul românesc prezintă totuși o importanță științifică, dacă nu superioară, cel puțin egală textelor tipărite de popa Ioan Zoba din Vinț — și acelea nestudiate încă —, fiindcă ne desvăluie priceperea pe care unii din preoții noștri dela sate o aveau de a traduce din limbi streine, apoi măsura în care vechile forme de limbă caracteristice textelor bisericești din sec. XVI se mai păstrau și la începutul sec. XVIII, și în sfârșit ne arată amploarea influenței ungurești în graiul cărturarilor noștri din Transilvania.

¹⁾ „Pânea Pruncilor“ (Bălgrad — 1702). Din istoria unei cărți românești, in „Omagiu Profesorului Ioan Lupaș.“ București, Imprimeria Națională, 1941, p. 617–631.

²⁾ Titlul întreg al tipăriturii, astăzi în posesiunea Bibliotecii Universității din Cluj—Sibiu, este: *Pânea Pruncilor sau Învățătura credinții Creștinești, strânsă în mică șumă, Care o au scrisu în mici întrebăciuni și Răspunsuri ungurești Cinstitul Pater Boroneai Laslo, Parohușul Besearecii Catolicești dela Belgrad. Și s'au întorsu în limba românească de Duma Ianășu dela Borbanți, În anii Dom[nului] 1702.*

Popa Duma Ianăș din Borbanți se pare că a studiat în școala catolică ungurească din Alba Iulia, căci numai așa se explică numeroasele asperități de limbă și numărul mare de calcuri și de elemente ungurești în textul românesc. Era în același timp cunoscător și al textelor noastre vechi, căci traducerea sa cuprinde forme și termeni de circulație cunoscuți și altor tipăriri ale epocii din toate regiunile românești.

Din punct de vedere fonologic¹⁾ textul popii Duma prezintă unele particularități arhaice și altele regionale. Dintre cele dintâi amintesc: *duroare* (f. 17) < lat. *dolorem*, întrebuințat alături de *dureare* (f. 19), *arepile* (p. V) cu *e* neaccentuat netrecut la *i*, *detorie* (f. 49) cu *de-* păstrat și azi în partea locului și în alte regiuni transilvănene, *cuprinzind* (f. 44) cu *i* în loc de *â* precedat de *z* (cf. și † *vădzind*, *șezind*, la Rosetti, *Limba română în sec. al XVI-lea*, p. 46), *rimna* (f. 4) cu *i* pătrat după *r* (cf. și † *rindul strimt*, etc., Rosetti, l. cit.) și cu *vn* > *mn* (ca, azi, în *ibomnică* < *ibovnică*, cf. „Dacoromania“ VI 468). Subt influența lui *părintească*, *părintească*, s'a format *pămintească* (f. 56), cu *i* în loc de *â* (cf. la Dosofteiu, V. S., ap. TDRG: *peminte*, în Biblia dela 1688, ap. TDRG: *păminte*, vocativ, în analogie cu *părinte*, în loc de *pământe*, resp. *pământule*); forma *perințescă*, cu *e*, prezintă o rostire (sau numai o grafie) streină, tot așa ca și *a adeuga* (f. 38). Tot un arhaism (regional și astăzi) este *a rumpe* (f. 4) cu grupul *mp* conservat, apoi *înfrământă* (f. 53) cu *mt* netransformat prin acomodare la *nt*; *putredeaște* (f. 32), *ferbinteală* (f. 127 cu *d*, *t* nealterați, deși întâlnim și *fierbințeală* (f. 53); *greșaste* (f. 85, 132) după analogia lui *greșască*; în sfârșit: *jirtvă* (f. 103), *jirtvească* (f. 18), *jirtvirea* (f. 93) cu *i* < *e* < *ă* și cu grupul *tv* netrecut la (*t*)*f*. — Forme dialectale: *așea* (f. 41) pentru *așa*, *giumătate* (f. 126), *giurământ* (f. 121, etc.); *obagii* (f. 113) pentru *iobagii* (cf. și *ubagii*, ap. DA); *vare* (f. 26, 56, 83) pentru *oare*, cu *oa* > *va* se pare că prezintă o rostire streină, poate ungurească, fiindcă Ungurii pronunță un *u* românesc ca *v* (bi-

¹⁾ Am cercetat pentru aceste note exemplarul Bibliotecii Astra din Sibiu și urmez criteriul de paginatie adoptat de Mușlea, l. cit. 622. Din exemplarul Astei lipsesc filele: 9, 12--16, 95--99, 129, 133--135.

labial): *vove* pentru *uauă* (= ouă), *vachişa* pentru *uacheşa* (cf. ung. *vakisa* > *bakisa* > *baksa*, cf. „Dacoromania“ VII 199, 200), *un vom* pentru *un uom* (invers, noi redăm pe *v* unguresc prin *u* în *uăgaş* (< *vágás*) > *ogaş*, cf. P u ş c a r i u, „Dacoromania“ VII 24); *din luntru* (f. 2) cu *ă-u* > *o-u* > (*u*)*u*; *luundu-o* (p. V) cu *u-â* > *u-u* prin asimilare. O interesantă asimilare consonantică (sau numai o asimilare grafică?) avem în *mădurările* (f. 64); acomodare prin fonetică sintactică: *can de mijloc* (f. 32). Deglutinare prin fonetică sintactică: *doiale* pentru *îndoiale*: *cădiarea în doiale* (f. 37). Aglutinare: *afacere de bine* (f. 126) = binefacere.

Dintre formele morfologice amintesc înainte de toate o formă rară: *blăsteamă* (f. 55 etc.) cu plur. *blăsteame* (f. 25) care reprezintă pe lat. *blastema* (pentru care cf. S. Puşcariu, *Et. Wb.* nr. 205) păstrat şi în alte limbi romanice (cf. REW.⁹ nr. 1155); *dojanie* (f. 77) pentru *dojană*. — Unele verbe se prezintă sub alt aspect gramatical decât cel obicnuit astăzi: *a sili* (f. 106) e intransitiv (în Munţii Apuseni si azi), *a ivi* (f. 63) = „a descoperi, a arăta, a scoate la iveală“, e transitiv; *a împotrivi* e intransitiv: *dragostea iaste sfântă, nu împotriveşte* (= nu stă împotrivă), *nu să înalţă* (= nu se trufeşte), *nu gândeşte rău* (f. 120); — sunt reflexive: *a se făgădui* (f. 72) = „a făgădui, a promite, a se obliga“ (cf. DA. s. v.), *a se izvorî*: *dela tatălū şi dela fiul izvoreaşte-să duhulū sfânt* (f. 26, cf. şi 34, etc.), traducând pe ung. *s z á r m a z n i* = „a izvorî, a (se) naşte“, e un calc după *a se naşte*, care în Transilvania, sub influenţa ung. *s z ű l l e t n i* = „a (se) naşte“, e, în sens propriu, şi trans. şi intrans. (= reflexiv); *a se zăuita* (f. 73) e o formă reflexivă comună şi altor texte, din sec. XVII (cf. TDRG, s. v.) şi e comună şi azi (mai ales în Banat); *a se socoti* (f. 84) = „a crede“. — În locul formei *a pizmui*, avem *a pizmi* (f. 119), cunoscută şi din alte texte (cf. TDRG, s. v.); în loc de *a povesti*, avem *a povestui* (f. 27). — Se conjugă cu *-ez*: *a (se) găta* (pentru *a (se) găti*): *să găteze* (f. 104) în loc de (transilv.) *să gate*, resp. *să ghet* (pentru *să gătească*; cf. atestări mai vechi la D e n s u s i a n u, *Hist.* II 208-9); fără *-ez* se conjugă şi azi în Transil-

vană să departe (f. 38). — Se conjugă cu *-esc*: *să vâraște* în loc de *se vără*. În legătură cu pluralul unor substantive, amintesc forma arhaică *mumânile* (f. 25), apoi *birae* (f. 8) dela singularul *birău* = „judecător“, apoi *ciure* (f. 69) dela sing. *ciur*. — Genit. -dat. dela *minte* e *mintei* (f. 38, 40), pentru care cf. în alte texte mai vechi, din sec. XVI—XVII: *judcate(e)i*, *izbânde(e)i*, *nuntei*, etc. — Vocativul dela *om*: *tu*, *oame* (f. 30). — Demonstrativul feminin *aceasta* formează genit. -dat.: *aceștiia* (f. 64, 102), iar nehotărîitul *altul*, *-a*: *altuia* — *alțiia* (f. 104). — Pers. III plur. a indic. prez. dela *coborî* este (ei) *coboru* (f. 71). — E întrebuițată adesea forma perifrastică a mai-mult-ca-perf.: *au fost murit* (f. 19, etc.). — Condiționalul prezent apare sub forma perifrastică, construit la pers. III sing. cu auxiliarul *are* (cf. Densușianu, *Hist.* II 228): *are muri* (f. 32). Se găsesc apoi urme de condițional trecut arhaic: *cum au vrută fi dară lucrul omului?* (f. 11, etc.).

Ca în cele mai multe din cărțile noastre vechi traduse din limbi streine, constatăm și în „Pănea Pruncilor“ o samă de asperități sintactice care dau textului un aspect particular și îi îngreuiază uneori înțelegerea. Astfel, lipsă de acord avem în: *a treia față a sfintei troiță* (f. 26), *al șaselea mlădiță* (f. 22), iar în alt loc găsim *a noolea mlădiță* (f. 27). O întrebuițare a lui *pre* în contrast cu uzul practic al limbii avem în: *au învățat [Hs.] pre acea rugăciune pre ei* [pe apostoli] (f. 41), *dragostea închide afară* (= exclude) *pre pizma?* (f. 120), *pre toți pre aceia va giudeca carii trăesc* (f. 25). În alte exemple *pre* lipsește acolo unde ar trebui întrebuițat: *acela [pre] care Dumnezeu au ivit afară* (f. 2). Întâlnim un caz de întrebuițare a genit. format cu prep. „de“ (sau avem a face cu o construcție adjectivală?): *avuția de părinți* (f. 76), apoi exemple de postpunere a pron. refl. în construcția perf. compus: *au pocăitu-să* (f. 60), etc. — Regulat, *pentruca (să)* apare sub forma inversată: *ca pentru (să)*: *ca pentru să crează toți* (f. 5), *ca pentru să știe* (f. 14), *ca pentru prin cruce...* (f. 18), etc. — Forme pleonastice: *s'au fost zăuțatu-să* (f. 75), etc. = „a fost uitat“, *nu să încelui-să* (f. 3) = „nu se înșală“, alături de mult

mai numeroase cazuri când avem de a face cu calcuri după limba ungurească: *arată-mi mie aceasta* (f. 64), etc.

Influențat în mare măsură de originalul unguresc, traducătorul nostru a lăsat să se furișeze în textul românesc o mulțime de expresii și întorsături de frază care nu sunt în spiritul limbii noastre. După ung. a *második rész magyar ázat* avem *tâlcuiala a doua parte* (f. 21) în loc de *tâlcuiala părții a doua*, traducătorul transpunând stângaci (cu deplasarea subiectului la începutul propoziției) expresia ungurească: *a második rész = a doua parte*, fără să-și dea sama că acest *a második rész* reprezintă un genitiv: *a második résznek*. Tot astfel, — după ung. *az ötödik parancsolat ellen* — în loc de *împotriva poruncii a cincea* avem *împotriva a cincii porunci*, unde se menține ordinea cuvintelor din ungurește: *az ötödik parancsolat*, dar de data aceasta traducătorul neuitând să facă acordul: *poruncii* și nu *poruncă*. Asemenea asperități de limbă sunt numeroase și ele se datoresc toate influenței textului original tradus: *sânt adevărate* (= valabile) *toate ștergerea păcatelor?* (f. 61), etc. În exemplul *Pre ce ne dojenesc pre noi „ceriurile“* [în] *„care ești în ceriuri?“* (f. 43), *pre ce?* redă ung. *mi re?* (*mi* = „ce“ + -re „pre“) care are înțelesul de „pe ce?“ și „la ce?“, „spre ce?“. Se traduce adverbul ung. *nagyon* în construcția cu totul neobicinuită în românește: *foarte are* (f. 40), în înțeles de *are foarte mult*, *prea are*. Forma *cum ca când* (f. 92) = „ca și când“, redă de asemenea o construcție streină, cf. ung. *ugy mintha*.

Topică neromânească ilustrează exemple ca: *s'au numit mai nainte creștini a fi* (f. 1); (de n'ar fi greșit omul) *fire-armurii?* (f. 11). De obicei dislocarea elementelor care alcătuiesc fraza se produce atunci când avem de a face cu anumite forme verbale: cu reflexive sau cu timpuri compuse (ca de ex. viitorul, perf. compus, etc.) În acest caz între cele două elemente care alcătuiesc forma compusă se interpune subiectul, complementul sau circumstanțialul: *păgânii să vor toți păgubi din beseareca domnului* (f. 7), *pre mulți vor face* (= vor determina) *pre* (= spre) *pocăință înturna* (f. 23), *de nu va lui*

arăta (f. 88), în ultimul caz, după ung. *ha nem fog neki mutatni*; *mai tare să i să mintea infierbânte* (f. 42), *de nu va în toate uni-să cu voia lui Dumnezeu* (f. 46), *de vom și noi cu tot sufletul și cu toată inima pre el ferici* (f. 57), *pocăința în taină nu să totdeuna șterge* (f. 59), etc. Din neșocire nu cunoaștem originalul care a servit lui Duma la facerea traducerii spre a confrunța textul românesc cu cel unguresc, dar examinarea exemplelor de mai sus în lumina topice ungurești ne dă convingerea că ele reproduc în mare măsură ordinea cuvintelor din fraza ungurească a limbii scrise bisericești mult influențată și ea de limba latină a bisericii catolice.

Se găsesc în textul popii Duma o serie de cuvinte întrebuințate în sensuri calchiate după sensurile cuvintelor corespunzătoare din ungurește și multe expresii ungurești. Din seria celor dintâi amintesc întrebuințarea pronumelui interogativ, confundat — după ung. *mi*, care în unele expresii are funcțiunea lui „care” românesc — cu relativul: — *Ce (= care) iaste scaunul lui Hs.?* — *Crucea sfântă* (f. 2); — *Care (= ce) sămnează a triia față a sfintei troiță?* (f. 25). — *Carii (= cine) au învățat mai nainte această rugăciune?* — *Apostolii, din (= dela) Hs.* (f. 41). Exemple identice se găsesc și în DA. s. v. Calc după ung. *birodalom* este rom. *biruință*, în sens de „dominație, stăpânire” (cf. DA. s. v.): *biruința ungurească* (p. IV), *craiu preoțesc* (p. IV) după ung. *szentegyház-király*; *căsătoresc, -ească*, în *dragoste căsătorească* (f. 105), după ung. *házassági szeretet*; *despărțenie* (f. 8), în înțeles de „deosebire, diferență”, după ung. *különb ség*; *a face în ce face?* (f. 63) — „ce însemnează?”, după ung. *tenni = „a pune” și „a însemna; a face”: mit tesz ez a szó? = „ce însemnează cuvântul acesta?”*; *roditoriul* = creatorul: *roditoriul ceriului și al pământului* (f. 8) după ung. *teremni* „a rodi” + *teremtetni* „a creia”, *teremtő* „creator”; *a sămna* (f. 18) = „a simboliza”, după ung. *jelvezni* (< *jel v* „simbol, semn”); *stătătură de bășau* (f. 86) = „răzbunare”, ung. *bosszú állás*.

Dintre expresiile create de traducător, neobișnuite în românește decât doar undeva local, amintesc: *afară din rând*

(f. 106) = „din cale afară, deosebit, excepțional“, după ung. *rendkivüli*; *a se da afară* (f. 72) = „a se enunța“, după ung. *kiadni*; *afară închis* = „exclus, scos, înlăturat“: *afară închis din numărul fiilor* (f. 52), după ung. *ki* (= afară) + *zárni* (= a încuia, a închide), cf. și *a încuia afară* (f. 3, 105) = „a exclude“; *a vi afară* (f. 2) = „a descoperi, a revela, a arăta“, după ung. *kinylatkozni*; *a spune afară* (o sendință) = „a pronunța“, după ung. (itéletet) *kimondani*; *a pune făgăduit* (f. 104) = „a făgădui“, după ung. *fogadástenni*; *a spune înainte* (f. 26) = „a expune“, după ung. *előadni*; *a lua sus* (f. 7) = „a lua în samă, a lua în considerare“ după ung. *felvenni* (mai ales la negativ: *felvenni*); *a sui sus* (f. 22) = „a se sui, a se ridiva“, după ung. *felmenni*; *a duce în viz* (f.72) = „a duce la capăt, la îndeplinire, a realiza, a îndeplini“ după ung. *végbe vinni*, etc. etc.

Cred că și expresia *nouă peste nouă* din exemplul cu *nouă peste nouă roade sufletești se îmbogățește biserica* (p. V) oglindește tot o expresie ungurească, pe care însă n'o pot identifica, dar înrudită ca formațiune cu locuțiunea adjectivală *ujdonuj* = „nou nouț“. Noi avem totuși în românește tiparul acestei expresii, formată însă prin repetarea unui substantiv: *dobânzi peste dobânzi* (URICARIUL, I 300) = „dobânzi multe“, *vești peste vești* (MAG. IST. IV 164), *prăpăstii peste prăpăstii* (KONAKI, P. 85), *moșii peste moșii* (SBIERA, P. 245), *soli peste soli* (ISPIRESCU, L. 113), etc.

Ceeace bate la ochi și în privința lexicului din „Pâinea pruncilor“ este înainte de toate „mania“ derivatelor cu sufixe, derivate nu totdeauna justificate, caracteristice epocii. Astfel, în mare măsură se întrebuințează în funcție de substantive abstracte formele lungi de infinitiv: *adurmitare* (f. 126) = „pico teală“, *auzire* (f. 102), *blestemare* (f. 125) = „blestem“, *cuprindere* (f. 57) = „conținut“, *lăudare* (f. 125) = „laudă“, *mirosire* (f. 102) = „miros“, *neodihnire* (f. 79) = „neodihnă“, *omorire* (f. 112, 121) = „omor“, *vedere* (f. 102), etc. Foarte numeroase sunt derivatele cu sufixul *-tor, -toare*: (păcate) *ieriătoare* și *muritoare* (f. 40) = „care se iartă“ și „de moarte“, (cântece) *iubo-*

vătoare (f. 51) = „de dragoste; pornografice“; (odihnă, rugăciune) *stătătoare* (f. 41) = „statornică“, (suflet) *viezătoriu* (f. 26), etc.; unele din aceste derivate sunt substantivate: *blăstămător*, *suduitor* (f. 51). Derivat cu suf. adj. *-nic*: (biciu = pedeapsă) *nemilostivnic* (f. 17); substantivat: *priiatnic* (f. 63) = „prieten“. Derivat cu suf. adv. *-ește*: *vrednicește* (p. V) = „în mod vrednic“. Abstracte, derivate cu suf. *-ciune*: *fericăciune* (f. 50), *împlini-ciune* (f. 1, 16) = „perfectiune“, *întrebăciune* (p. I), *smericiune* (f. 41), *uniciune* (f. 27), *urăciune* (f. 36) = „ură, dușmănie“; cu suf. *-ie*: *făliie* (f. 87 etc.) = „fală“, *fericăciuniie* (f. 37), *fermecătoriie* (f. 136), *înfrumsețiie* (f. 32), *mulțiie* (f. 30) = „mulțime“, *necuvînțiie* (f. 80) = „necuviință“, *răiie* (f. 37) = „răutate“, *slăbiie* (f. 50) = „slăbiciune“, *șoziiie* (f. 87) < *șod* = „glumeț“; cu suf. *-eală*: *fierbinteală* (f. 127), *nădăjduială* (f. 37), *tâlcuială* (f. 5), etc.; cu suf. *-tură*: *alesătură* (f. 6), *amăgitură* (f. 5), *arătătură* (f. 17), *asemănătură* (f. 8, 32), *defăimătură* (f. 89), *ereticitură* (f. 3) = „erezie“, *luptătură* (f. 80), *osebitură* (f. 1), *păgubitură* (f. 68) = „pagubă“, *răpătură* (f. 84), *rătăcitură* (p. V), *roditură* (f. 42), *temătură* (f. 31), *zdrobitură* (f. 84), etc.; cu suf. *-șag*: (după ung. *t o l v a j s á g*) *furtușag* (f. 78). — Prefixul *ră* înlocuit cu *des-*: *descumpărătoriu* (f. 61), sau substituind pe *în-*: *răsfrânare* (f. 117).

Multe cuvinte din textul de care ne ocupăm au formă sau sens neobicinuit, sau puțin obicinuit în graiul curent: *asemănătură* (f. 29) = „pildă, exemplu“ redă ung. *hasonlat*, *chiar* = (adv.) „lămurit, clar“: *arată-mi aceasta chiar* (f. 25), *contini* (f. 69) = (trans.) „a interzice, a opri“, *a căuta* = „a câștiga, a obține, a agonisi“: *bogățiia n'au căutat-o cu cale bună* (f. 83), după ung. *keresni*; *cunoștință* (f. 37) = „conștiință“, *dihaniie* = (f. 39) „diavol, drac“; (f. 84) „suflare, oameni“, *dojeni* (f. 43) = „a avertiza, a atrage atenția“ după ung. *inteni* care are pe lângă acest sens și pe acela de „a muștra“; *frățiie* = „frați“: *ni-s frățiie de pre Adam* (f. 65); *imat*, *-ă* (f. 66) = „murdar“, *împăsoiat*, *-ă* = „apăsat, chinuit“: *Bărbați... pre muerile lor ceale împăsoiate fără milă le poartă grozav* (f. 80), cuvânt atestat în textele sec. XVI, cf. DA, s. v.; *a în-*

gădui cuiva = (intrans.) „a i se supune“ (f. 46); *a se izbăi* = „a se încrede, a avea credință în“: *Slobodu-i a ne izbăi în faștele noastre?* (f. 36); *a se mântui* (f. 22, 42) = „a se scuza“ (sensul vechiu al cuvântului ung. *menteni*); *mărturisi* (f. 7) = a dovedi“, *de nărav* = ? : *Elu [Hs.]-i iaste [lui Dzeu] fecior de nărav* (f. 14); *a oști* = (intrans.) „a lupta, a sta împotriva“: — *Ce feliu de păcat oșteăște împotriva credinții?* (f. 3). Hs. iaste poama vieții care oșteăște împotriva poamei morții (f. 57), *oștire* (f. 36) = „diferență“; *păcure* = „iad“: *cobori pre* (= la) *păcure* și a treia ză învie din moarte (f. 20), *pedepsit*, în: *pedepsit de creaștere* (f. 32) = „pitic“; *petrece*: *pușini petrec pre Hs.* (f. 2) = „pușini urmează învățaturile lui Hs.“; *poamă* (f. 35) = (fig.) „rod, avantaj, folos“, *pomeană* (f. 21) = „folos“, *a se potrivi cu* (f. 112) = „a fi împotrivă, în opoziție cu“; *a presăra* = (trans., fig.) „a răspândi“: *Eriticii... multe... învățături presară* (f. 28); *a se prinde* (f. 14) = „a se întrupa“, *prost* (f. 85) = „țăran“ < ung. *parasz*; *rugare* = „adorare“: *să conțineăște.. rugarea bozilor și a idolilor* (f. 69), *a sili* (f. 116) = (intrans.) „a tinde“, *a se socoti* (f. 84) = „a crede“, *a se ținea (cuiva)* = „a datora“ (f. 75), „a aparține“ (f. 77), reprezintă traducerea ung. *tartozni* și *tartozkodni*; *a se trufăși* (f. 77) = „a se împodobi, a se dichisi“, *a tuna* (f. 45) = (intrans.) „a intra“, *uzbăială* = „credință“: *Să pune împotriva nădejdi uzbăiala oarbă de mila lui Dumnezău* (f. 37). *Să fim în Dumnezău cu uzbăială ficiorască* (f. 40).

Textul mai păstrează unele cuvinte arhaice caracteristice textelor din sec. XVI—XVII, ieșite din circulație apoi: *alnic* (f. 74) = „viclean“, *hrabor* (f. 3) = „vitejie, curaj“, *hraniște* (f. 46) = „hrană“, *a viia* = „a trăi“, etc.

Cum este și natural pentru o traducere făcută după un text ungueresc, „Pâinea Pruncilor“ se distinge deci printr'un mare număr de unguerisme de circulație regională. Unele din acestea sunt înregistrate de dicționare după izvoare mai vechi, iar altele după izvoare mai nouă decât textul nostru. Înșir mai la vale numai unguerismele neînregistrate de dicționare, sau înregistrate după izvoare mai nouă decât „Pâinea Pruncilor“, și pe acele care au formă sau înțeles deosebit decât cele cu-

noscute. Astfel: *adău* = „impozit, dare“ (f. 84) < ung. *ad* ó idem, *aldaș* = „binecuvântare“ (f. 56, 76) < ung. *áldas* idem, *aldui* = „a binecuvânta“ (f. 72) < ung. *áldani*, id., *bănu* = „a regreta“ (f. 48) < ung. *bánni*, id., *băsău* = „ură, dușmănie“ (f. 51) < ung. *bosszú*, id., *bât* = „prăjină“: *bât de trestie* (f. 17) < ung. *nádbot*; *birău* = „judecător“ (f. 78) < ung. *biró*, id., *boboană* = „farmec, vrajă“ (f. 68) < ung. *babona*, id. *cămucă* = „stofă de mătase, camhă“ (f. 17) < ung. *kamuka*, id., *chischineu* = „năframă“ (f. 21) < ung. *keszkenő*, id., *culduș* = „cerșitor“ (f. 85) < ung. *koldus*, *deschilini* = „a despărți, a deosebi“ (f. 24) < ung. *különbözn*, *făgădaș* = „făgăduială“ (f. 35) < ung. *fogadás*, *ioság* = „avuție, avere“ (f. 84) < ung. *jóság*, *mirui* = „a câștiga“ (f. 93) construit cu dativul ca și ung. *nyerni*, *mirușag* = „câștig“ < ung. *nyereség*, *niomorgătui* = „a împila, a chinui, a necăji“ (f. 58) < ung. *nyomorgatni*, *proicator* = „advocat“ (f. 84) < ung. *prokátor*, *rând* (f. 84) = „fel, categorie, clasă (de oameni)“ sens caracteristic ung. *rend*, *siriu* = regiune, parte“: *Nu-i loc acela și siriu în lume unde aceasta [ispita] să nu aghiungă* (f. 49) < ung. *szer*, idem (cf. I. Popovici în „Magyar nyelvör“ a. 1909 p. 209); *sucă* = „datină, obicei“ (f. 71), cf. ung. *szokás*, id., *suclui* = (intrans.) „a obicinui, a avea obiceiul“ (f. 89) < ung. *szokálni*, *surzui* (f. 5, etc.) = (trans.) „a compune, a alcătui, a redacta, a populariza, a răspândi“ < ung. *szerezni*, id., *tăgădaș* (f. 4) = „negare“ < ung. *tagadás*, id., *trâmbița* (f. 37) = (intrans.) „a suna din trâmbiță“ < ung. *trombitálni*, *tuldui* (f. 57) = (trans.) „a adăuga, a întregi, a amplifica“ < ung. *toldani*, *ulu*, -ă: *ulu*ita credinții (f. 2) = „mărturisirea credinții“ cf. ung. *vallani* „a mărturisi“, *vig* = „scop“: *Pre ce [= spre ce] vigü s'o vedea [crucea]? — Dereștilor pre (= spre) veselie, iară răilor spre rușine* (f. 24) < ung. *vég*, id.

O samă de neologisme de origine latină, dar intrate în limba textului prin filieră ungurească, cele mai multe cunoscute și din alte tipărituri transilvănene ale epocii, încheie aceste note filologice asupra „Pâinii Pruncilor“. Iată câteva din aceste neologisme: *cănțălăreș* (p. III) = „cancelar“, *caplan* (p.

VI) = „capelan“, *haracter* (f. 92), *cardinaliș* (p. III), cu derivatul *cardinălie* (p. V), *coleghiom* (p. V), *comendatoriu* (p. III)-*franțiscan* (f. 1), *ecjorțișta* (f. 103), *eiunium* (f. 131), *îndulghinție* (f. 59), *iștrument* (f. 101), *lector* (f. 102), *limbus* (f. 20), *mișă* (f. 130), *notariuș* (f. 86), *obștinenția* (adecă rumânește răbdare) (f. 131), *ostiariuș* (f. 132) = „ușier, portar“ (lat. *hostiarius*), *parocuș* (f. 132), *plebanuș* (f. 132), *prejbiter* (f. 103), *purgatorium* (f. 20, 52), *șacrament*, *șacramentom* (f. 28, 103), *șetenție* (f. 24), *șolenitaș* (f. 91), *șumă* (p. I), *superștițio* (f. 139), *țentrom* (f. 108), *testament*, *teștamentom*, *testamentum* (f. 76, 103, etc.) *tonjură* (f. 103), etc. — Și numele proprii biblice, de loc sau de persoană, sau cele hagiografice sunt redată în formă latino-ungurească sau ungrească: *Sf. Antal*, *Sf. Niclosu* (f. 58), *Sf. Ieronimus* (f.131), *Nestorius humiș* [sic!] (f. 57), *Sf. Șebeștan* (f. 2), *Șimon* (f. 18), *Sf. Domocus* (f. 1); *Efejum* (f. 57), *Valea lui Iojafat* (f. 23). etc.

Cu toată mulțimea elementelor streine pe care le prezintă traducerea popii Duma, ar fi o eroare dacă s'ar atribui influenței ungare asupra limbii noastre la începutul sec. XVIII o importanță lingvistică deosebită. Cele mai multe din elementele ungrești menționate mai sus nu au avut niciodată o valoare circulatorie generală, nici măcar în Transilvania, decum în alte regiuni românești. De aceea numărul lor mare nu poate fi socotit decât ca un exemplu tipic despre nepriceperea cu care putea să traducă din ungrește un preot român dintr'un sat oarecare din Transilvania în pragul veacului al XVIII-lea. Și dacă mai ținem sama și de faptul că acest preot, pentru ca să cunoască bine limba ungrească a cărților, a trebuit să-și facă educația profesională în școli ungrești, nu e de mirare dacă a lăsat să se furișeze în textul traducerii lui atâtea străinisme. Cu siguranță, dacă s'ar face o comparație statistică între elementele streine (cuvinte, calcuri semantice, expresii, etc.) dintr'o traducere română din limba franceză sau germană din veacul trecut și între acele din textul popii Duma, rezultatul n'ar fi în defavorul acestuia din urmă.

ȘT. PAȘCA